

Vyššie vzdelávanie dievčat na Slovensku v 19. storočí

Daniela Kodajová, hstkoda@savba.sk

KODAJOVÁ, Daniela. Girl's Education in Slovakia during 19th Century. Individual and Society, 2006, Vol. 9, No. 4.

The study surveys the society of Slovakia during second half of 19th century, respective how it perceived the need of girl's education and development of the school system on the state, confessional and private levels. For the majority of women, the school attendance ended with accomplishment of the elementary school. The higher education was the issue of the self-study and the family. The education was not aimed on the independent realization of the women in the society in any profession. It was concentrated more on artistic abilities, eventually languages skills and the hand crafts dominated. The study mentions the sample projects of various schools, their aims and the list of subjects. Despite the emphasize on womes' education by national movement, there was not created the range of jobs where they could to apply their education. After marriage most of them stayed in the household and helped in family businesses. The paid job was done mostly by women who did not marry for various reasons. The realization of the women with the higher education was limited. The professional realization in the paid professions, which required the higher education, was available only for women, who studied or updated their education in the beginning of 20th century.

Girls education. Self study. Slovakia. 19th century.

Bádateľský záujem o problematiku tzv. ženských tém, genézu ženského hnutia, rodových štúdií, feministických teórií a praxe sme v stredoeurópskom priestore zaznamenali v 90. rokoch minulého storočia. Spoločenskovedné disciplíny - historiografia, literárna veda, etnografia a sociológia vtedy síce akceptovali ženskú problematiku, ale v odbornej produkcii našli priestor skôr osudy predstaviteľiek alebo prvoležkyní niektorej vedeckej disciplíny a osobnosti národných dejín a kultúry. Do výskumných projektov akademických a univerzitných kolektívov sa genderová problematika dostala s miernym oneskorením. Navyše s pozoruhodne opatrným používaním odborných termínov a spochybňovaním aplikovateľnosti niektorých feministických teórií v našich historických i súčasných podmienkach.¹ Slovenská historiografia reagovala podobne. Výskum neobchádzal ženské hnutie, ale pristupoval k nemu selektívne - ako k súčasťi slovenského národného hnutia. Z aspektu potrieb a genézy národného hnutia sa hodnotil vývoj ženského časopisectva, spolkovej činnosti a zástoja žien, stojacich verne pri svojich mužoch-národovcoch. Preto neprekvapuje, že „iný“ pohľad na slovenské ženy priniesli práce zahraničných autoriek, hoci čerpali z tých istých prameňov - časopisov Dennica a Živena, z prác a korešpondencie slovenských spisovateľiek, ktoré boli v našej odbornej spisbe mnohokrát citované.²

Vo výskume *gender studies*, *gender history*, rodových štúdií pôsobila inšpiratívne česká historiografia, ktorá sa popasovala aj s otázkami terminologickými a metodologickými a s hľadaním adekvátnej aplikovateľnosti zahraničných, najmä anglo-amerických a francúzskych téz o ženskom spolčovaní, emancipačnom hnutí a feminizme v stredoeurópskom priestore.³ Akcentovala prepojenosť ženského hnutia s nacionalizmom národov usilujúcich o svoju národnú a štátnu emancipáciu v habsburskej monarchii. Novšia literatúra hodnotí „český feminizmus ako hnutie, ktoré nikdy nezaznamenalo snahu žien 'byť ako muži', neohrozovalo mužov a nechcelo sa nad nich vyvyšovať - naopak jeho hlavnými princípmi bol koncept rešpektu a spolupráce. V tomto duchu sa rozvíjalo emancipačné hnutie českých

žien, ktoré podporovali muži rovnakých názorov.“⁴

Podstatnú a neoddeliteľnú súčasť úvah o ženskej otázke vždy tvoril boj o vzdelávanie dievčat/žien, o prístup k nemu, o jeho obsah a následné uplatnenie. Na úrovni elementárneho školstva sa vzdelanie pre dievčatá presadilo zákonnou cestou na konci 18. storočia, zavedením povinnej školskej dochádzky. O vzdelanie dievčat na úrovni stredoškolského, vyššieho stupňa sa doslova zvädzal boj medzi filantropmi, zákonodarcami, cirkvou, verejnou mienkou a dobovými predsudkami počas celého 19. storočia. Schopnosť živiť sa intelektuálnymi zručnosťami bola u žien stále spochybňovaná.⁵ Tým sa vlastne udržiavali pri živote predsudky o nezmyselnosti investovať do vzdelávania dievčat. V posledných rokoch česká historiografia spracovala genézu boja o ženské vzdelávanie v českej spoločnosti 19. storočia v mnohých prípadových štúdiách o známych spisovateľkách, podnikateľkách, maliarkach.⁶ Táto téma je už spracovaná aj monograficky.⁷

V slovenskej historiografii máme niekoľko monografií o vývoji školstva a pedagogiky v 19. storočí,⁸ štúdie o jednotlivých školských inštitúciách a portréty slovenských učiteľov. Tieto práce takmer výlučne mapujú predovšetkým boj o slovenskú školu, t.j. školu so slovenčinou ako jazykom výučby v podmienkach Uhorska profilujúceho sa ako štát, ktorý marginalizoval existenciu iných národov ako maďarského. A tak sú tieto práce akosi kronikou postupujúcej maďarizácie a jej prvoradého prejavu, t. j. likvidácie nemaďarského školstva. Slovenský nacionalizmus druhej polovice 19. storočia, ktorý povýšil boj o národný jazyk a národnú školu na posvätný boj, poznačil ešte aj práce vznikajúce o storočie neskôr a vtláčil im obranársky charakter. Obhajovali predovšetkým právo na slovenské školstvo, bez rozboru učebných plánov, úrovne učebníc a bez nezaujatého výskumu škôl, ktoré zriaďoval a financoval štát. Samostatnú kapitolu tvorili štúdie a monografie o troch slovenských gymnáziách matičného obdobia, ktoré si takúto obranársku tendenciu, až na niekoľko výnimiek,⁹ stále udržiavajú.¹⁰ V týchto prácach informácie o vývoji vzdelávania dievčat úplne chýbajú, alebo mu je venovaných iba niekoľko viet. V súvislosti s našou témou sa v roku 2003 objavila monografia so sľubným názvom „Vzdelávanie žien na Slovensku. Spoločenské bariéry a stimuly v historickom priereze“ z pera Anny Tokárovej. Napriek rozsahu a názvu práce téma nebola vyčerpaná. Je sympatické, že sa autorka pokúsila o „kontexty feministické a metodologické východiská“, ale darilo sa jej to len pri kompilácii zahraničnej literatúry, mapujúcej dejiny žien od bosoriek cez sufražetky až po moderné feministky. Teoretická literatúra je bez náväznosti na ostatný text. V kapitolách o vývoji vzdelávania dievčat na Slovensku, čo je hlavný titul jej práce, však nešla ďalej než po chronologické zoradenie a citovanie staršej literatúry.¹¹ Preto považujem tému vzdelávania žien na Slovensku za doteraz nespracovanú.

Formy vzdelávania dievčat a uhorská legislatíva

Dlhé obdobie 19. storočia dominovalo vzdelávanie dievčat v rámci rodín, cirkevných rádov a komunit. Absencia štátneho inštitucionalizovaného školstva pre dievčatá spôsobila, že vzniklo veľmi pestré spektrum súkromných vzdelávacích a výchovných ústavov. Zriaďovateľmi ústavov mohli byť súkromné osoby, cirkvi, predstavenstvá miest a obcí. Fragmentárny materiál z tohto obdobia neumožňuje podať všeobecnú charakteristiku vzdelávania dievčat v natolko rôznorodých inštitúciách. Z hľadiska množstva archívneho materiálu majú výhodu bádatelia, skúmajúci obdobie, v ktorom dominovalo štátne školstvo. V uhorských podmienkach sa tak stalo po rakúsko-uhorskom vyrovnaní roku 1867. Paralelne s budovaním štátneho školstva všetkých úrovní zriaďoval štát aj kontrolné orgány, ktoré vyžadovali vedenie a archivovanie riadnej agendy.

Zavedením povinnej školskej dochádzky na elementárnej úrovni na konci 18. storočia sa zvýšila skôr gramotnosť ako vzdelanosť. Pojem vyššie vzdelanie v tejto súvislosti znamená vyššie nad rámec elementárneho. Týka sa teda dievčat vo veku od 10 (neskôr 12) po 14-15 rokov. Vyššie vzdelanie získavali v cirkevných a kláštorňoch školách, v súkromných ústavoch pre dievčatá (ľudovo sa im hovorilo ústavy pre panské dievčatá, čím sa označovala spoločenská kategória absolventiek) alebo v rodinách. Učiteľ prichádzal do domáceho prostredia síce pravidelne, ale hodina častokrát prebiehala za prítomnosti matky či iných príbuzných, preto mala viac charakter spoločenskej konverzácie než výuky. Domáceho „školenie“ rozvíjalo viac nadanie ako vzdelanie, pretože príprava sa pod vedením súkromných učiteľov sústreďovala hlavne na formovanie umeleckých schopností a zručností dievčat – literárnych, hudobných, výtvarných. Učiteľmi boli často nedoštudovaní študenti alebo čerství absolventi stredných škôl a univerzít, bez patričnej pedagogickej praxe. Domáceho učiteľa pozývali aj na obed a iné spoločenské akcie, ktoré rodina poriadala, alebo ktorých sa zúčastňovala. Takže jeho prítomnosť mala v rodine aj iné ciele ako vzdelávanie dcér, a to predovšetkým sprostredkovanie kontaktov mladých ľudí, sledujúc potenciálne sobášne stratégie.

Všeobecný rozhľad, získaný samoštúdiom v otcovej či manželovej knižnici, bol viac „ozdobou“ domu,

rodiny, otca, resp. manžela, než konkrétnej dievčiny. V podmienkach neexistujúceho trhu práce pre ženy sa vzdelávanie dievčat neriadilo praktickými potrebami budúceho samostatného uplatnenia v spoločnosti. Na túto skutočnosť upozorňovali neskôr propagátori myšlienky dievčenského vzdelávania, keď tvrdili, že dovtedy sa dievčatá nevychovali ani pre život ani pre praktické domáce práce, ale „len preto, aby sa skveli“. Učili sa konverzovať v cudzích jazykoch a základy hudby, ale „o pre život potrebných veciach ani chýru.“¹² Takýto nepraktický produkt však nebol len výsledkom súkromných škôl. Cirkevným školám sa vyčítalo, že vedome zanedbávali „vzdelávanie ženského pohlavia, obmedzivše sa na náuku v čítaní, ale naučiť dievča písať, to už pokladala stará škola za vec zbytočnú.“¹³ Panoval totiž názor, že žene stačí vedieť čítať, lebo s písomnosťami aj tak nepríde do styku bez mužskej prítomnosti, resp. bude ich v jej mene vybavovať „zodpovedná osoba“, t. j. otec, manžel, prípadne poručník.

Pri sledovaní škôl pre dievčatá tvoria dôležité medzníky z hľadiska vývoja legislatívy opatrenia z druhej polovice 19. storočia. Patrí k nim uhorský školský zákon č. 38 z roku 1868, ktorý nariadil povinnú školskú dochádzku pre deti vo veku od 6 do 12 rokov, zjednotil základné školstvo v krajine a postavil ho na vyššiu úroveň.¹⁴ Elementárne školy navštevovali chlapci a dievčatá spoločne. Štátne vyššie školy nemali koedukačný charakter, a tak zostali pre dievčatá zatiaľ nedostupné. Zákon z roku 1868 umožňoval mestám zakladať meštianky pre dievčatá. Pretože sa tak nedialo podľa očakávania ministerstva kultu a osvety, vydalo dodatok k zákonu z roku 1874, ktorý priamo nariadil väčším mestám zriaďovať školy tohto typu. Prvá štátna vyššia dievčenská škola v Uhorsku (6-triedna) vznikla v Budapešti v roku 1875. Jej obdoba vznikala postupne aj v mestách na Slovensku: v Trenčíne (1877), v Levoči (1879), v Banskej Bystrici a v Bratislave (1883) a v Košiciach (1892).¹⁵

Popri vzdelávaní v rodinách fungovali školy určené pre dievčatá z vyšších kruhov pri ženských rádoch, súkromné dievčenské školy a ústavy. Roku 1867 bolo v celom Uhorsku 86 súkromných vyšších dievčenských škôl, z toho na území žúp dnešného Slovenska 13: v Bratislave osem, Trnave dve, Zvolene jedna, v Košiciach dve. Vyučovalo sa v maďarčine a nemčine a školy mali rôznu úroveň.¹⁶

S rozvojom školstva súviselo i budovanie siete učiteľských ústavov a pripraviek, tzv. preparandií. Roku 1872 existovalo v Uhorsku 61 učiteľských ústavov, z toho 2 v župách na území dnešného Slovenska, v Bratislave a Košiciach. Do prevratu vznikli ďalšie vo viacerých mestách. Špeciálne na prípravu učiteliek dievčenských škôl boli zamerané Rímskokatolícky ženský učiteľský ústav v Nitre, Ženský učiteľský ústav v Prešove a Ženský učiteľský ústav ursulínskeho rádu v Trnave. Vyučovacie jazyky boli maďarský a cieľom bola popri odbornosti aj celková príprava budúcich učiteľov zameraná na výchovu v maďarskom duchu.¹⁷

Štatistiky, ktoré dlhodobo sledovali návštevnosť elementárnych škôl, vykazovali v 50.-60. rokoch 19. storočia dochádzku u chlapcov 56 % a dievčat 44 % v celouhorskom meradle. Rovnaký zdroj uvádzal údaje pre dnešné slovenské územie od školského roku 1869/1870. Na základe oficiálnych vládnych štatistík uverejňovaných v Magyar statistikai évkönyvich pravidelne uverejňovala redakcia časopisu Dom a škola. Vyplýva z nich, že v 70. rokoch bola dochádzka do školy vo veku 6-12 rokov u chlapcov 75 % a u dievčat asi 70 %.¹⁸

Legislatívne úsilie uhorských vlád ukazuje v 60. rokoch, že prijímali opatrenia na rozširovanie počtu a druhov štátnych škôl všeobecne, a teda aj pre dievčatá. Najprv formou zakladania čiste dievčenských škôl, od 90. rokov zriaďovaním štátnych koedukovaných stredných škôl. Uhorský štát sledoval záujmy vlastnej školskej politiky, najmä dosiahnutie jazykovej homogenizácie obyvateľstva. Nemaďarské národnosti ťažko niesli rast maďarských škôl, kde sa s maďarčinou presadzovala aj výchova v maďarskom duchu. V kruhoch slovenských národovcov sa vnímal zákaz alebo obmedzovanie používania slovenského jazyka, rušenie škôl a následné „odnárodňovanie inteligencie“ ako ohrozenie samotnej existencie národa. Vytrvalo znevažovali úroveň štátneho školstva v Uhorsku, tvrdiac, že jeho produktom sú polovzdelanci donútení k pasívnemu memorovaniu v maďarskom jazyku, ktorému Nemaďari nerozumejú.¹⁹ Paradoxne, slovenský nacionalizmus v duchu princípov národnej špecifickosti a zachovania národného charakteru „vyháňal“ chlapcov zo štátnych škôl. Avšak pre dievčatá to bola práve sféra štátneho školstva, ktorá nielen na úrovni elementárneho, ale od 90. rokov aj vyššieho školstva vytvorila jednotný systém, bez rodovej diferenciacie. Na tento systém stredného školstva nadväzovalo otvorenie univerzít pre ženy koncom 90. rokov. Až vtedy sa začal budovať trh práce ženských profesií, postavený na profesionalizácii.²⁰

Vývoj dievčenského vzdelávania na Slovensku

Než dospelo ženské vzdelávanie k dosiahnutiu univerzitnej úrovne na prelome 19. a 20. storočia, bolo potrebné, aby celá spoločnosť a zvlášť jej ženská časť zmenila vnímanie významu edukácie dievčat. Bol to dlhodobý proces a dialo sa tak prakticky počas celej druhej polovice 19. storočia, resp. od 40. rokov. Počiatkové impulzy patria u nás štúrovcom. Presadzovali politické a jazykové požiadavky pre národ/lúd a

stali sa hlavnými iniciátormi zriaďovania škôl s vyučovacím jazykom slovenským. Staršie práce z dejín školstva a pedagogiky na Slovensku interpretovali články Hurbana a Štúra ako snahu o vyššie vzdelávanie. Rozhodne však v zámeroch štúrovcov nešlo o vyššie vzdelávanie ľudu a žien už vôbec nie. Usilovali sa o rozšírenie poznatkov získaných v elementárnych školách. Séria článkov Ľudovíta Štúra v Slovenských národných novinách v roku 1846 nastolila otázku potreby vzdelávania pospolitého ľudu, nielen detí, ale i dospelých. Malo sa tak diať v nedelňách školách, pod vedením „cirkevných učiteľov, farárov, kazateľov a školských učiteľov, ktorí sú vodcovia duchovní svojho ľudu.“²¹ Spolu s nedelňami školami sa mali z darov a zbierok zakladať knižnice. Myšlienku nedelňách škôl rozvíjal paralelne Jozef Miloslav Hurban, ten ju však spájal s činnosťou spolkov miernosti. Publikoval o nich články, vydal brožúru, korešpondoval s potenciálnymi zakladateľmi nedelňách škôl pri iných farnostiach. Obidvaja sa stále vyjadrovali o pospolitom ľude, takže ak im staršia literatúra pripisovala autorstvo hlasov, volajúcich špeciálne po vyššom vzdelaní žien, bolo to skôr želanie neskorších štúrovcológov a nedá sa doložiť v pôvodných textoch. Spochybňujem aj dovolávanie sa vyššieho vzdelania, keďže samotní Štúr a Hurban nazvali cieľovú skupinu, pre ktorú sa mali nedelne školy organizovať, pospolitým ľuďom, a ten bol z veľkej časti negramotný či pologramotný. Obsah prednášok v nedelnej škole, ktorú založil Hurban v Hlbokom, dokazuje, že celý projekt sledoval viac potreby nacionalizmu ako edukácie.²²

Štúrove články z roku 1846 otvorili diskusiu a až v nej zaznelo volanie po „národných ústavoch pre výchovu dievčat“. Zaznel aj ženský hlas od pani farárky Johany Lehotskej, ktorá zareagovala článkom o potrebe prepojiť aktivity „národných mužov a žien“, pretože „pri vykonávaní veľkých národných diel povinné sú ženy pomáhať mužovi.“²³ Štúrovská generácia manželiek, dcér a sestier sa skutočne postavila k svojim mužom a snažila sa plniť úlohy, ktoré od nej vyžadovalo národné hnutie. Zdôrazňovalo sa, že nestačí, aby bola žena len manželka, matka, hospodárka, ktorá prispieva peňažne, šitím, zaopatrením mládeňcov počas ich štúdia, že na verejnosti nemá len sprevádzať a reprezentovať muža, prípadne vystúpiť na národnom podujatí ako herečka, recitátorka či speváčka, ale má aj tvoriť v národnom jazyku, písať do novín. Aby to bola schopná, musí mať vzdelanie. Pri absencii štátnych škôl pre dievčatá ho mala získať v cirkevných a nedelňách školách, čo vyžadovalo jej dobrovoľnú aktivitu. Národné hnutie si dalo za cieľ, okrem iného, otvárať nedelne školy podľa vzoru anglických filantropických ustanovizní. Spolu so školami sa predpokladalo zakladanie čitateľských spolkov, budovanie knižníc s knihami v slovenčine, a akoby spojenou nádobou tohto predpokladu bol očakávaný rozvoj literatúry v spisovnom jazyku.²⁴

Spolok, ktorý pôvodne fungoval ako nedelňa škola, založila v Liptovskom Sv. Mikuláši Marína Hodžová. Vystúpila s ambíciou nielen získať vzdelanie, ale ho aj organizovať pre iné dievčatá. Pôsobila v meste, kde bol jej otec Michal Miloslav Hodža poprednou osobnosťou cirkevného a národného života, vďaka čomu mohla svoje aktivity „zaodiť“ pod ochranný plášť jeho authority. V roku 1860 tu založila Spolok žien. Na jeho stretnutiach sa čítali slovenské knihy a prednášalo sa o slovenských dejinách. V rokoch 1862-1864 viedla Slovenskú dievčenskú besedu, kultúrno-vzdelávací a národnouvedomovací spolok, ktorý prekročil rámec nedelnej školy. Beseda fungovala tri roky a asi 30 dievčat prevažne z remeselníckych rodín sa stretávalo dva razy do týždňa po 3 hodiny. Čítali slovenské knihy a časopisy, recitovali a viedli kurzy ručných prác. Od roku 1867 fungoval v meste Dobrodej – Spolok evanjelických žien v Liptovskom Sv. Mikuláši. Pracoval ako „dievčenská trieda, akoby oddelenie meštianskej školy“. Zo spolkových peňazí budoval knižnicu a financoval učiteľku ručných prác, ktorá musela prejsť prísny konkurzom. „Nešlo len o zručnosť, ale aj o duchovnú kvalitu“, pretože učiteľka bola povinná s dievčatami „rozprávať medzi prácou nemecky“, čím sa naplňal ideál spolku a tým bolo „spoločovanie pečlivých Márt a zbožných Márií“.²⁵ Podobný charakter dievčenského vzdelávacieho krúžku ako mikulášska Beseda mala aj Beseda kláštorských Sloveniek v Kláštore pod Znievom, spolok Lýra a Ženský spevácky spolokv Dolnom Kubíne na Orave, spolok Vesna v Liptovskom Trnenci a Ženská beseda v Martine.²⁶

Na generáciu slovenských žien, ktoré ešte samé nemali adekvátne vzdelanie, ale intuitívne sa postavili k mužom v boji za práva svojho národa, upozorňovali neskorší autori projektov dievčenských škôl, zakladatelia a funkcionári prvého celoslovenského spolku žien Živeny. Samuel Ormis pripomínal, že história by nemala zabudnúť na „zásluhy žien od roku 1830 až 1850, ktoré v tom letargickom stave slovenskom vychovávali veľkých synov a vznešené dcéry – všetko to kriesiteľov a kriesiteľky národa.“²⁷

Väčšina tejto generácie žien-priekopníčok absolvovala však len štyri roky miestnej elementárnej školy. Z publikovaných spomienok a životopisov slovenských spisovateľiek poznáme príklady domáceho vzdelávania dcér v rodinách: Daniela Maróthyho v Ľuboreči (Šoltésová), Pavla Slančíka v Polichne (Timrava) či u Riznerov v Bzinciach (Podjavorinská).²⁸ Domáce vzdelávanie bola jeho najbežnejšia forma. Dokonca aj Anna Pivková, funkcionárka spolku Živena, ktorý mal v stanovách úlohu dožadovať sa pre ženy „práva na vyššiu, mužskej sa rovnajúcu vzdelanosť“, bola propagátorkou domáceho vzdelávania dievčat. Podľa nej je smer, ktorý „pod ženskou vzdelanosťou chápe francúzštinu, klavírovanie a vyšívanie“, nesprávny. Domnieva sa, že matky by nemali viesť dcéry k tomu, aby sa len „hrali na dámy“. Zároveň konštatuje, že vzdelávanie „slabého pohlavia“ sprevádza „reťaz ťažkých predsudkov a skazonosný náhľad,

že sa isté práce pre ženu nehodia“.²⁹

S proklamovaným cieľom prekonávania predsudkov sa Živena snažila založiť dievčenskú školu. Pôvodne mal spolok ambíciu zriadiť vzdelávací ústav. Po likvidácii slovenských gymnázií bolo zrejmé, že ani projekt slovenskej školy stredoškolského typu pre dievčatá nedostane odobrenie od uhorských úradov. Preto sa pokúšal aspoň o školy gazdinského typu, dievčenské vychovávacie ústavy a ústavy pre zamestnanie žien z chudobných vrstiev. Výbor Živeny v rokoch 1879, 1899 a 1910 opakovane pripravoval a predkladal projekty na zriadenie takýchto škôl. V porovnaní s pôvodným zámerom presadzovať práva žien na vzdelanosť, rovnajúcu sa mužskej, to bol prudký ústup.³⁰

Domáca výchova a vzdelávanie dievčat slovenskými matkami mali v našom prostredí aj iné súvislosti. Väčšina súkromných ústavov pre dievčatá viedla vyučovanie v nemčine alebo maďarčine. V publicistike i literatúre sa dosť často spochybňovala nielen úroveň vzdelania, akú poskytovali, ale aj dodržiavanie morálky. Paralelne s apelovaním na skvalitnenie domácej výchovy dievčat sa v časopise Orol objavila aj poviedka z pera Daniela Bacháta „Svoj k svojmu“. Na príbehu schudobnej slovenskej zemianky, ktorá poslala svoju dcéru do ústavu pre mladé panské dievčatá, opísal autor pomery, aké v mestskom ústave pre „nóbl dámy“ panovali. Hovorilo sa iba nemecky alebo maďarsky, hoci zo 60 chovaníc boli viaceré zo slovenských oblastí. Slovenčinu označila správkyňa ústavu za jazyk „hávede“. Dcéra sa sťažovala matke, že sa v ústave narúša poriadok a morálka dievčat, ale matka ju tam napriek tomu nechala, pretože to považovala za vzdelanie primerané jej stavu.³¹ Opis podobného ústavu zanechala Elena Maróthy Šoltésová. Po skončení elementárnej dedinskej školy ju poslali do Lučenca tiež len do obecnej, ale čisto maďarskej kalvínskej školy, aby nadobudla zbehlosť v maďarčine a po polroku do nemeckého ústavu Viedenčanky, slečny Žanety Friedlovej. V ústave okrem správkyne pôsobili dvaja učitelia. Učenie spočívalo v čítaní nemeckých kníh, ktoré slečna vyberala zo svojej knižnice, viac-menej náhodne, z „počtovedy“, zemepisu Uhorska a z hodín kreslenia, kde donekonečna opakovali výlučne motívy kvetov. Predpokladalo sa, že túto zručnosť využije žena na dekoratívne dozdobenie listov, pri vyšívaní, navštívenkách a pod.³² Chovanky súkromných výchovných ústavov sa hlavne zdokonalili v nemčine alebo maďarčine. Takéto školy síce komunita slovenských národovcov označovala za inštitúcie zapojené do odnáródňovacieho procesu svojej inteligencie, ale na druhej strane znalosť nemčiny a maďarčiny u dievčat zvyšovala ich šance uspieť na sobášnom trhu. Ústavy ďalej ponúkali hodiny francúzštiny, náboženstva a mravouky, kreslenia, hudby, spevu, tanca a okrajovo aj histórie a cirkevných dejín a zemepisu. Dievčatá získali v prvom rade vedomosti na prezentovanie sa pri spoločenskej konverzácii. V 60. rokoch 19. storočia boli na území dnešného Slovenska populárne súkromné ústavy Márie Braunsteinovej v Nitre, slečny Fábryovej v Rimavskej Sobote (rok tu absolvovala napr. Terézia Medvecká-Vansová) a súkromná škola Karola Orfanidesa v Banskej Bystrici, známa svojou výbornou klavírnou prípravou (absolvovali ju napríklad Terézia Medvecká-Vansová, Elena Paulíny-Tóthová-Štefanovičová).

Bachátom opísaný fiktívny dievčenský ústav aj osobná skúsenosť spisovateľky ilustrujú pomerne frekventovaný jav - istú frivolnosť pripisovanú atmosfére súkromných ústavov. Opakom bolo zdôrazňovanie bigotnosti, skostnatenosti a istej formy kláštornej atmosféry, v tom nepríjemnom význame toho slova, v katolíckych ústavoch. V dobovej literatúre a korešpondencii sa všeobecne hodnotilo evanjelické školstvo ako pokrokovejšie a katolícke ako bigotnejšie. Učitelia katolíckych výchovných a vzdelávacích ústavov boli popisovaní ako málo prívetiví, nevytvárajúci podnetné prostredie, vyžadujúci najmä disciplínu a poslušnosť chovaniiek, často sa im podsúvali protiprotestantské animozity. Margita Paulíny-Tóthová spomínala v životopise, ako postúpila do školy mníšok rádu vincentiek v Žiline, kde sa vyučovalo už zväčša po maďarsky. Ako evanjelička trpela v tejto katolíckej škole bigotnosťou učiteliek a spolužiačok, ktoré ju nazývali „kacírkou“ a snažili sa prevrátiť ju na „samospasiteľnú“ vieru. Naopak, dievčenskú evanjelickú školu, ktorú navštevovala vo vestfálskom Hildene, opísala ako príjemné a družné prostredie, spomínala na spoločné návštevy koncertov, divadla, výstav a prázdninové pobyty v Anglicku a Skótsku v rodinách spolužiačok.³³

Z hľadiska hodnotenia významu vzdelania pre život opisuje literatúra najmä prípady dievčat z evanjelických rodín. V evanjelickom intelektuálnom prostredí sa vzdelanie považovalo za hodnotu. Vzhľadom na charakter tejto komunity, ktorú tvorili najmä kňazi, učitelia, podnikatelia, našlo vzdelanie dcér uplatnenie v rodinných podnikoch a firmách. V katolíckom prostredí nemám zatiaľ doklady o akcentovaní vzdelania ako prínosu pre život a osud ženy. Katolícka tlač nespochybňovala význam osvety vo všeobecnosti, ani nekritizovala vzdelanie ako súhrn poznania. Skôr vyslovovala nesúhlas so vzdelaním ako produktom a prejavom moderného životného štýlu, ktorý v celoeurópskom kontexte hodnotila katolícka cirkev ako smerujúci k životu bez Boha a náboženstva. Katolícke periodiká mnohokrát nabádali rodičov, aby zvažili, či moderným vzdelaním naozaj poskytujú svojim dcéram správnu cestu a skutočné hodnoty. Časopis Cyrill a Method s podtitulom Katolícky časopis pro Církev a školu publikoval veľa článkov, varujúcich kresťanských rodičov pred zhubným vplyvom modernej, falošnej vzdelanosti, ktorá sa

zakladá hlavne na „pohrdaní kňazmi, potupovaní všetkého cirkevného a čítaní kníh s Voltair-ovskými úštipkami a posmeškami vecí náboženských.“³⁴ V cirkevnom časopise Kresťan z roku 1900 sa opakoval motív delenia žien na ženy „pre dom“ a ženy „pre svet“, čo sa dialo podľa „prírodopisu ľudu ženského.“ Za domáce ženy označil hlavne dobré kresťanky, hospodárky, kuchárky. Posledné boli najvyššie hodnotené – ako ženy, ktoré sú „sorta vôbec vítaná všetkými manželmi“.³⁵ Do žien pre svet zahrnul autor „umelkyne, spisovateľky, učené panny, spolkové dámy, ženy obchodu a spoločnosť milujúce panny, ktoré organizujú spoločenský život. Mladí ľudia ich obdivujú, ale sedliak by takú 'hajsulu' nechcel.“³⁶ Ani v jednej skupine sa nepočítalo so vzdelaním dievčat. S úlohami, ktoré vyplynú z ich životného prostredia a údely, sa vraj vyrovnajú vďaka naučeným zručnostiam alebo talentu od Boha. Dokonca i pri učených pannách autor nehodnotil um, ale zameril sa na to, že ich „posmešne volajú blaumštrumpf“, v domácnosti a vo svojom vzhľade sú nedbanlivé a nešikovné. Cyklus článkov dopĺňa reprodukcia obrazu Dvoch sestier. Jedna z nich – evidentne zúfalá a sklamaná – predstavuje ženu, ktorá zostala vo svete klamlivom a teraz hľadá útechu u sestry reholnej, ktorá „nalezla lásku a pokoj v kláštore“. V katolíckom prostredí sa striktno vymedzovalo „určenie“ čiže rola ženy ako zbožnej kresťanky, poslušnej manželky a matky starostlivo vychovávajúcej svoje deti, prípadne angažujúcej sa v charite, pre ktorú vzdelanie prináša viac škody ako úžitku.

Aj u slovenských katolíkov však bola snaha reorganizovať školy pre dievčatá a zriadiť dievčenskú školu, ktorá by presadzovala výučbu v konfesionálnom katolíckom duchu a v slovenskom jazyku. Na prelome 50. a 60. rokov sa o to usiloval z postu biskupa Štefan Moyses v Banskej Bystrici. Usiloval sa povzniesť úroveň centra novozriadenej diecézy pritiahnutím inteligencie. Pokúšal sa o zriadenie katolíckeho gymnázia pre chlapcov a spolu s týmto projektom, ktorý sa úspešne realizoval, sa snažil aj o strednú školu pre dievčatá. Malo ísť o vychovávateľský ústav, ktorý by spájal náboženskú výchovu s výchovou v národnom duchu, čím by sa líšil od klasických kláštorňých škôl. Napriek zbierkam, offerám a autorite biskupa sa školu nepodarilo otvoriť. V tom čase ešte mestá neboli viazané zákonom zriaďovať školy pre dievčatá a po prijatí národnostného zákona z roku 1868 zasa prekážala slovenčina ako vyučovací jazyk. V Bystrici sa nakoniec podarilo otvoriť kláštorňú dievčenskú ľudovú školu, teda nie strednú, o akú usiloval biskup. Táto na začiatku 70. rokov splynula s mestskou školou pre dievčatá.³⁷

Na kláštorňú atmosféru narazila Marína Hodžová v nemeckom prostredí v ústave na výchovu diakonistiek v Neuendettelsau. Svoj pobyt v tomto protestantskom zariadení spájala s ambíciou osvojiť si nové pedagogické metódy, ktoré plánovala zaviesť i na Slovensku. Skúsenosti z nemeckého ústavu nakoniec neuplatnila, pretože si predstavovala školu pre dievčatá vedenú v kresťanskom, ale zároveň aj národnom duchu. Tieto dva aspekty výučby dávala do rovnováhy. Svoj projekt spojila s Maticou slovenskou. Plánovala intenzívnu výučbu 6-8 hodín denne v slovenčine v priestoroch Matice. Budova Matice, v tom čase vo výstavbe, nemohla slúžiť takémuto účelu, preto s desiatimi žiačkami pracovala v prenajatých priestoroch. Medzi žiačkami boli i staršie dcéry Viliama Paulíny-Tótha, čo dodávalo celému podniku punc prestíže.

S Martinom ako strediskom národného života spojila snahu o vytvorenie slovenskej školy pre dievčatá aj Ludmila Kuorková. Vzdelávala sa samoštúdiom a školský dozorca jej umožnil zložiť skúšky na preparandii v Kláštore pod Znievom. Patrí tak k prvým kvalifikovaným učiteľkám na Slovensku. Kuorková sa sústredila na praktické predmety. Zriadila školu pletenia a ručných prác (1862). Školy ručných prác a kurzy pre krajčírky boli populárne. V sledovanom období bola profesia krajčírky považovaná za dôstojnú, čestnú a dostupnú živnosť. Zároveň to bola najrýchlejšia a najpraktickejšia možnosť, ako sa stať nezávislou. Ludmila Kuorková po krátkej existencii školy s vyslovene praktickým zameraním založila a viedla v Martine súkromnú trojtriednu dievčenskú školu (1866-1872). Vo veľkej, menšej a najmenšej triede sa kládol dôraz na katechizmus, čítanie písma svätého, nemeckú a slovenskú gramatiku a pravopis, počty a krasopis. „Žiačky najmenšej triedy učia sa čítať, písať, myslieť, modliť. Vieru obecnú kresťanskú, niečo z biblických príbehov, počiatky rátať, rečňovanky a rozprávky,“ napísala v Prehľade náukových predmetov.³⁸ Za päť rokov odchovala škola asi 60 dievčat. Kuorková korešpondovala s Marínou Hodžovou a ich výmena názorov je zaujímavým dokladom dobových predstáv o cieľoch vzdelávania dievčat.³⁹ Po nútenom odchode z Martina roku 1872 pôsobila na dedinských školách v Turci. Ludmila Kuorková túžila po tom, aby ženy boli vďaka vzdelaniu sebestačné. Jej samej sa to nepodarilo. Žila s finančnou podporou svojich mužských príbuzných alebo v ich domácnostiach.⁴⁰ Marína Hodžová sa časom vydala a sústredila sa na rodinný život. Neskôr organizovala v Trnave a Bratislave ženské spolky-besedy skôr čitateľského než vzdelávacieho charakteru. Tieto si nekládli za cieľ dosiahnutie kvalifikácie, s ktorou by bolo možné zamestnať sa a požadovať mzdu.

S obdobím krátkej existencie slovenských gymnázií v rokoch 1863-1875 je spätý projekt vzdelávania dievčat v slovenčine nielen na úrovni gazdinskej školy, školy ručných prác a čítania kníh, ale aj školy gymnaziálneho typu. Otcom projektu „Cirkevnonárodného dievčenského vychovávacieho ústavu“ pre 10 až 14-ročné dievčatá bol Samuel Ormis, profesor na chlapčenskom gymnáziu vo Veľkej Revúcej. Tu sa

projekt realizoval ako súkromná škola v rokoch 1870-1874. Počítal s trojročnou výučbou. Školu viedli „učbári“ z chlapčenského gymnázia a „boli by ten ústav i ďalej vďačne viedli, keby sa zo strany obecnstva väčšia zaujatost bola ukázala.“⁴¹ Napriek tomu, že škola vznikla v jednom zo stredísk národného života, získala len šesť žiakov, preto ďalšie ročníky neotvorila.⁴² Vo vývoji dievčenského školstva spočíva význam revúckej dievčenskej školy v tom, že počítala nielen s výchovou pre potreby domácnosti, ale jej cieľom bolo pripraviť ženy na povolania vyžadujúce si odbornú prípravu - práce na pošte, v elementárnych a vyšších školách, v kanceláriách (krasopis) či ako pomocný zdravotnícky personál. Rozvrh bol zostavený tak, aby sa striedali hodiny ručných prác a náučných predmetov, pričom denne mali žiačky absolvovať šesť vyučovacích hodín. Počas ručných prác dievčatá konverzovali doobeda v maďarčine a popoludní v nemeckom jazyku, takže jazykom sa venovala najväčšia pozornosť.

Zárok vlády voči matičným gymnáziám zlikvidoval aj ďalší projekt dievčenského ústavu, ktorý vypracoval Ľudovít Reuss a predložil ho mestu Revúca. Počítal s tým, že zriaďovateľom bude mesto, škola bude verejná, nadkonfesijná, slovenská a bude pokračovaním existujúcej „školy Ormisovej“. Organizátori dokonca argumentovali vládnym nariadením z roku 1874, ktoré prikazovalo väčším mestám zriaďovať vyššie školy pre dievčatá. Mala charakter vyššej pokračovacej školy. K predmetom, ktoré oba revúcke projekty presadzovali - „náboženstvo, slovenčina, maďarčina, nemčina, počtoveda, zemepis, živočíhopsis, physika a liečba, krasopis a kreslenie, spev, ručné práce“ - sa v posledných ročníkoch pridávala francúzština, klavír a latinčina. Projekty vznikali od začiatku so zameraním pre dievčatá, tak aby získané vzdelanie mohli uplatniť pri „hľadaní si výživnosti“ čiže zamestnania. Ormis očakával, že čoskoro nastanú zmeny v oblasti pracovných miest a dievčatá treba pripraviť pre túto dobu. Zmeny, podľa neho „čo dnes zajtra do života vstúpia“, a potom budeme mať nielen „učiteľkyne, ale i poštarčky, telegrafistky, lekárky atď. ženské“. Vyučovanie latinčiny, ktoré si záujemkyne mohli doplatiť, zdôvodňoval argumentom, aby potom, keď bude dievčatám zákonom umožnené štúdium na univerzitách, mohli študovať odbor lekárstvo.³⁴

Popri obligátnych predmetoch sa ako nepovinné (za špeciálny doplatok) ponúkali hodiny francúzštiny a klavíra. Z toho vidno, že vzdelanie dievčat sa predsa len nedokázalo vymaniť z tolko kritizovanej šablóny - francúzsky jazyk, fortepiano a ručné práce.

„Údel“ ženy a vzdelanie

Lipnutie na starých predstavách súviselo aj s vnímaním údelu ženy. Samuel Ormis, ktorý sa angažoval pri projekte revúckej dievčenskej školy, tvrdil, že „žena je presebná, muž pre iných pracujúci“. Ormisove názory zodpovedajú dobovej predstave o „presebnnej“ žene ako pracujúcej pre seba, pre domácnosť, rodinu, pre svoje najbližšie okolie. Naopak, aktivity muža sa koncentrovali mimo dom a rodinu, do verejnej sféry. Ormis vo svojej úvahe pokračoval ďalej a rozdelil pôsobenie žien a mužov vo výchove detí. Podľa neho má pri dievčatách prevahu cit, pri chlapcoch myseľ. „Pri výchove dôležitejšie je účinkovanie matky, pri výučbe otcovo.“ Sledujúc úvahy o „určení ženy“, o jej poslaní v spoločnosti, z pera mužov, do konca 19. storočia stále dominovala predstava, že žena má byť „vo všetkých slušných veciach poddaná mužovi, jakosto manželovi, ale mimo manželskej, materinskej a hospodárskej úlohy“, ktoré sa prejavujú v súkromnej sfére, má ešte jednu úlohu a tou je „vrelé rodolubstvo“.⁴⁴ Nemožno však tvrdiť, že vnímanie „určenia“ ženy, limitované rodinou a domácnosťou, bolo len mužskou záležitosťou. Na zhromaždení Živeny roku 1913 mala Ľudmila Podjavorinská prednášku, v ktorej obhajovala miesto žien na najužšom teritóriu domácich prác a modernú ženu označila za zvrhlú, zlú, nemravnú a sebeckú, pretože ju takou robí vzdelanie. Podľa nej je ideálna žena tá, ktorá miluje, trpí, kolísa, chystá chutné pokrmy. Pripúšťala však, že sú i „velké učené ženy“, ktoré si zachovali ženskost, napr. madam Curie, ale tá popri vede aj doma prala, šila a varila.⁴⁵

Od ideálnej ženy národnej komunity sa okrem vlastností, cenených už v predchádzajúcich obdobiach, požaduje teraz aj vzdelanie. Až do prelomu storočí sa však stále uvažuje v rovine rodiny. V rodine otcovej prebieha vzdelanie dievčat a v rodine manželovej sa má využiť. Rodina-domácnosť bola označená za hradbu národného života a žena za „veliteľku týchto9 hradieb“.⁴⁶ Edukácia motivovaná ekonomicky stále absentovala. A ak sa o nej uvažovalo, tak len v prípade žien, ktoré sa nevydali a z rôznych dôvodov nemali šancu vydať sa. Takže na jednej strane malo byť nepísanou povinnosťou otca rodiny zabezpečiť deťom, a teda aj dcéram, vzdelanie, na druhej strane zostávalo u väčšiny žien nevyužitú z profesionálneho hľadiska. Až generácia žien a dievčat, ktorá študovala na začiatku 20. storočia, alebo si dopĺňala vzdelanie po prevrate, si mohla vybrať odbornú špecializáciu a nájsť vďaka nej aj profesionálne uplatnenie.

Poznámky

¹ WÖHRER, Veronika: Feministický výskum a rodové štúdiá na Slovensku - Pohľad z Viedne. Aspekt, 2003-2004, 1, s. 192-194.

² RUDINSKY, Norma Leigh: *Incipient Feminists: Women Writers in the Slovak National Revival*. Ohio 1991; WEBER, Nora: *Gender and Class as Components of a National Efforts in Slovakia from 1848 until 1900*. *Historické štúdie*, 36, 1995, s. 69-35; WEBER, Nora: *Feminism, Patriarchy, Nationalism and Women in Fin-de-Siècle Slovakia*. *National Papers*, 25, 1997, 1, s. 35-65; WÖHRER Veronika: *The Tradition of Literature Within Slovak Women's Organizations and Gender Studies*. In: BOTIKOVÁ, Marta - HERZÁNOVÁ, Ľubica (Eds.): *Nové perspektívy v sociálnych vedách a historická antropológia*. Bratislava : Katedra etnológie a kultúrnej antropológie FF UK, 2003, s.150-163.

³ LENDEROVÁ, Milena: *Trochu teorie na úvod*. In: *Tá istá: K hříchu i k modlitbě. Žena v minulém století*. Praha : Mladá fronta, 1999, s. 5-10.

⁴ MALÍNSKÁ, Jana: *Do politiky prý ženy nesmí - proč? Vzdělávání a postavení žen v české společnosti v 19. a na počátku 20. století*. Praha : Libri, 2005, s. 12.

⁵ LENDEROVÁ, M.: *K hříchu i k modlitbě*, s. 66.

⁶ BRABENCOVÁ, Jana: *Ženská otázka a česká společnost v průběhu 19. a na počátku 20. století: vývoj vyššího dívčího vzdělání*. *Studie k sociálním dějinám*, 4, 1999, s. 169-192; MACHAČOVÁ, Jana: *Vzdělání a výchova dívek v měšťanské rodině v první polovině 19. století*. *Slezský sborník*, 96, 1998, s. 250-263; LENDEROVÁ, Milena: *Dívčí vzdělání v Čechách 19. století*. In: BLÁHOVÁ, Kateřina - PETRBOK, Václav (Eds.): *Vzdělání a osvěta v české kultuře 19. století*. Praha : ÚČL AV ČR, 2004, s. 375-384.

⁷ BAHENSKÁ, Marie: *Počátky emancipace žen v Čechách. Dívčí vzdělávání a ženské spolky v Praze v 19. století*. Praha : Libri, 2005; MALÍNSKÁ, J.: c. d..

⁸ ČEČETKA, Juraj - VAJCÍK, Peter: *Dejiny školstva a pedagogiky na Slovensku do I. svetovej vojny*. Bratislava 1958; MÁTEJ, Jozef a kol.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*. Bratislava : SPN, 1976; BILČÍK, Jozef: *Vývoj školstva na Slovensku do roku 1960 a spracovanie písomností škôl*. *Slovenský archív*, 8, 1973, 1, s. 26-56; 2, s. 36-76; 9, 1974, 1, s. 115-156; 10, 1975, 1, s. 58-101.

⁹ ŽBIRKOVÁ, Viera: *Slovenské stredoškolské vzdelávanie v 2. polovici 19. storočia*. *Literárnemuzejný letopis*, 28, 1998, s. 92-117. *Štúdia prináša zoznam lokalít, v ktorých boli zriadené stredné školy, štátne, verejné a cirkevné, štátne a neštátne gymnáziá, venuje sa rozboru učebných plánov, obsahuje štatistické údaje o počtoch žiakov a učiteľov, ich platoch, o učebniciach a predmetoch výučby, o majetkovej situácii slovenských gymnázií*.

¹⁰ ČEČETKA, Juraj: *Slovenské evanjelické patronátne gymnázium v Turčianskom svätom Martine, Martin : 1939*; MÁTEJ, Jozef: *100 rokov slovenského gymnázia v Martine*. Bratislava : Obzor, 1967; GALLO, Ján: *Revúcke gymnázium 1862-1874*. Bratislava : Obzor, 1969; ŠTILLA, Miloš: *Znievske gymnázium 1869-1969*. Banská Bystrica : 1969; *Tri slovenské gymnáziá*. *Literárnemuzejný letopis*, 28, 1998, s. 79-61.

¹¹ V monografii Anny Tokárovej sa vývoju školstva na Slovensku počas tzv. dlhého 19. storočia venuje jedna kapitola z piatich (s. 83-112). Druhá kapitola sa zaoberá vývojom v rokoch 1918-2000. Ak bola práca zamýšľaná ako vysokoškolská učebnica, oceňujem súhrn zahraničnej aj slovenskej literatúry. Ak bola koncipovaná ako vedecká monografia, potom obsah nenaplnil názov práce.

¹² PIETOR, Ambro: *Vzdelávanie žien*. *Orol*, 1, 1870, 10, s. 327.

¹³ MALIAK, Jozef: *Nové položenie - nové úlohy*. *Dennica*, 5, 1902, 8, s. 163.

¹⁴ SCHUBERT, Jozef: *Školstvo, výchova a pedagogika na Slovensku v rokoch 1867-1918*. In: MÁTEJ, J.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky*, s. 282.

¹⁵ POTE MRA, Michal: *Školstvo na Slovensku v rokoch 1901-1918*. *Bibliografický prehľad*. Košice : Štátna vedecká knižnica, 1990, s. 510.

¹⁶ Tamtiež.

¹⁷ MICHALIČKA, Vladimír - VANĚKOVÁ, Daniela - ZACHAROVÁ, Eva: *Dejiny najstarších učiteľských ústavov na Slovensku - výskyt školských pamiatok*. *Pamiatky a múzeá*, 2002, 3, s. 3-7; 4, s. 3-7.

¹⁸ *Dom a škola*, 2, 1886, 2-3, s. 91-92.

- ¹⁹ ŠKULTÉTY, Jozef: Maďarská vzdelanosť a maďarské školy. Slovenské pohľady, 10, 1890, s. 556.
- ²⁰ Sprístupnenie jednotlivých odborov univerzitného štúdia pre ženy uvádza spolu s vývojom zodpovedajúcich paragrafov rodinného, manželského a volebného práva v Uhorsku štúdia DUDEKOVÁ, Gabriela: Právne postavenie ženy v 19. storočí. Hranice a limity. In: DARULOVÁ, Jolana - KOŠTIALOVÁ, Katarína (Eds.): Sféry ženy. Sociológia, etnológia, história. Banská Bystrica : Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela a Sociologický ústav Akadémie vied Českej republiky, 2004, s. 377-390.
- ²¹ Išlo o články „Ľud náš obecný. Jeho vyučovanie“, „Terajšie ľudu vyučovanie“ a „Nedelné školy“. Citované podľa AMBRUŠ Jozef: Ľudovít Štúr. Dielo I. Bratislava : Slovenský Tatran, 2003, s. 354-367.
- ²² HURBAN, Jozef Miloslav: Slovo o Spolkách Mjernosti a Školách Ňedelných. V B. Bystrici, 1846. Prednášky mali ukázať „ľudu lepšiu budúcnosť našu, veľký život ľudu nášho a národa nášho, veľké určenie Slovákov v Slovanstve, Slovanstva v človečenstve, vzbudiť chtivosť a túhu po lepšom, vyššom živote.“ WINKLER, Tomáš: Jozef Miloslav Hurban. Život zvoniaci činom. Život a dielo v dokumentoch. Martin : Osveta, 1987, s. 55.
- ²³ Slovenské národné noviny, 1, 1846, č. 83.
- ²⁴ Z. N.: Jaké predmety sa majú v nedelnej škole prednášať. Priateľ školy aliteratúry, 1, 1859, 19, s. 154.
- ²⁵ „Dobrodej“ Spolok evanj. Žien v Lipt. Sv. Mikuláši. Sedemdesiat rokov v službe pánovej 1867-1937. Lipt. Sv. Mikuláš : Dobrodej, 1937, s. 2.
- ²⁶ Prehľad vzdelávacích spolkov uvádza KAČÍREK, Luboš: Vnímanie emancipácie žien v slovenskej spoločnosti v 60. a 70. rokoch 19. storočia. In: DARULOVÁ, J. - KOŠTIALOVÁ, K.: Sféry ženy, s. 391-401.
- ²⁷ ORMIS, Samuel: Domáca ženská výchova. Živena. Národní almanach, 1, 1872, s. 170.
- ²⁸ KODAJOVÁ, Daniela: Vzdelávanie dievčat - možnosti a limity uplatnenia. In: ČADKOVÁ, Kateřina - LENDEROVÁ, Milena - STRÁNIKOVÁ, Jana (Eds.): Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie. Pardubice : 2006 (v tlači); KODAJOVÁ, Daniela: Vzdelávanie dievčat v rodinách slovenských národovcov. In: História žien, Aspekt 2006 (v tlači).
- ²⁹ PIVKOVÁ, Anna: Živena. O domácej výchove ženského pohlavia. Orol, 1, 1870, s. 192-195.
- ³⁰ ŠOLTÉSOVÁ, Elena Maróthy: Nepovolená škola. Dennica, 2, 1899, 12, s. 196-197. Opakované pokusy výboru Živeny o získanie zriaďovacieho povolenia na dievčenskú školu spracoval PÁSTOR, Zoltán: Živena a jej školstvo. In: SEDLÁKOVÁ, Viera (Ed.): Zborník z osláv 125. výročia Živeny spolku slovenských žien. Martin : Živena, 1995, s. 129-136.
- ³¹ BACHÁT, Daniel: Svoj k svojmu. Orol, 3, 1872, s. 107.
- ³² ŠOLTÉSOVÁ, Elena Maróthy: Sedemdesiat rokov života (Úryvky z vlastného životopisu. In: Výbor zo spisov Martin : Matica Slovenská, 1936, s. 30, 31, 35, 36.
- ³³ PAULÍNY-TÓTHOVÁ, Margita: Môj životopis. Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice Martin (ďalej SNK-ALU), sign. 2 K 12 , 17 strán. Tu citované strany 4 a 5.
- ³⁴ Vzdelanosť se zvláštním ohledem na ženské pohlaví. Cyrill a Method, 2, 1853, 18, s. 138.
- ³⁵ Z prírodopisu ľudu ženského, dva hlavné odseky. Kresťan, 7, 1900, 11, s. 7-8.
- ³⁶ Kresťan, 7, 1900, 10, s. 8.
- ³⁷ KLIMAN, Andrej: Naš nezabudnuteľný Dr. Štefan Moyses. Banská Bystrica : 1969, s. 49., FRANKOVÁ, Libuša: Účasť Štefana Moyses na vývoji školstva v Banskej Bystrici. Literárnomuzejný letopis, 29, 1999, s. 187; KUKA, Pavol: Moyses a slovenské školstvo. In: Štefan Moyses 1869-1969. Zborník z vedeckej konferencie. Martin : Matica slovenská, 1971, s. 110.
- ³⁸ Prehľad náukových predmetov, v ktorých žiačky súkromnej školy dievčenskej počnúc od 12 Nov. 1866 až do 31 Juliusa 1867 vyučované boli. SNK-ALU, Martin, sign. 15 E 2.

³⁹ Listy Maríny Hodžovej Ľudmily Kuorkovej SNK-ALU, Martin, sign. 15 A 8. V listoch písaných počas prvých dní v Nemecku nahovára Kuorkovú, aby sa aj ona pokúsila dostať sa do Neuendettelsau. V ďalších listoch už nadšenie chýba. „Jedným slovom oni tu chcú kresťanstvo – ale o žiadnej národnosti ani vedieť ani počuť [...] u mňa to ide spolu, jedno z druhého vyplývajú a ináč nemôžem, nechcem nikdy! Lebo to je zásada národa môjho celého, a tak večne aj zásada moja!“

⁴⁰ NIŽŇANSKÁ, Mária: Pohnutý život Ľudmily Kuorkovej. Historická revue, 8, 8, s. 22-23; ĎURANOVÁ, Ľudmila – ŠUORKOVÁ, Anna – TÁBORECKÁ, Alena (Eds.): Lexikón slovenských žien. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 138-139.

⁴¹ ŠKULTÉTY, August Horislav: Pamäti slov. Ev. a. v. gymnasia a s ním spojeného učiteľského semeniska vo Veľkej Revúci. Ružomberok : 1889, s. 181.

⁴² Autentická spomienka na revúcku dievčenskú školu v publikácii: ORMIS, Ján V. (Ed.): MarínaOrmisová spomína. Martin : Osveta, 1979, s. 74-75. Odborný rozbor a hodnotenie školy v MALIAK, Jozef: Domácnosť a škola, 1913, 8-10; GALLO, Ján: Revúcke gymnázium (1862-1874). Bratislava : Obzor, 1969, s. 70-73.

⁴³ ORMIS, Samuel: Vychovávaci ústav dievčenský vo Veľkej Revúci. Obzor, 9, 1871, 3, s. 24 a s. 32. Informácia o otvorení školy a o skladbe predmetov bola uverejnená v niekoľkých slovenských novinách, napr.: Oznámenie. Rozvrh predmetov pre Dievčenský vychovávateľský ústav vo Veľkej Revúcej. I-ročný beh, pre dievčatá 9-, alebo 10-ročné. Slovenské noviny, 4, 1871, č. 8 a 9.

⁴⁴ HEČKO, Pavel: Určenie ženy. Živena. Národní Almanach, 1, 1872, s. 131, 167.

⁴⁵ PODJAVORINSKÁ, Ľudmila: Drobnosti o ženách. Národné noviny, 15. 3. 1913 a 22. 3. 1913.

⁴⁶ JANOŠKA, Juraj: O povolání slovenských žien. Dom a škola, 1, 1885, 1-2, s. 10-15 a 33-37, citácia s. 13.

Girl's Education in Slovakia during 19th Century

Abstract

The study surveys the society of Slovakia during second half of 19th century, respective how it perceived the need of girl's education and development of the school system on the state, confessional and private levels. For the majority of women, the school attendance ended with accomplishment of the elementary school. The higher education was the issue of the self-study and the family. The education was not aimed on the independent realization of the women in the society in any profession. It was concentrated more on artistic abilities, eventually languages skills and the hand crafts dominated.

The study mentions the sample projects of various schools, their aims and the list of subjects. Despite the emphasize on womes's education by national movement, there was not created the range of jobs where they could to apply their education. After marriage most of them stayed in the household and helped in family businesses. The paid job was done mostly by women who did not marry for various reasons.

The realization of the women with the higher education was limited. The professional realization in the paid professions, which required the higher education, was available only for women, who studied or updated their education in the beginning of 20th century.